

- Kabuzan, 1963 – Kabuzan V.M. Narodonaselenie Rossii v XVIII – pervoy polovine XIX veka [Population of Russia in the XVIII - first half of the XIX centuries]. M., 1963. 230 s. [in Russian].
- Kamanin, 1890 – Kamanin Ivan. Statisticheskie dannyye o evreyah v Yugo-Zapadnom krae vo vtoroy polovine proshlogo veka (1765–1791 g.) [Censuses of the Jewish population in the Southwestern Territory in 1765–1791] // Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy Vremennoyu komissiey dlya razbora drevnih aktov. Ch. 5. T. II. Vyip. I. K., 1890. S. 1-234. [in Russian].
- Melnyk, 2015 – Melnyk I. Yevrei v etnosotsialnomu skladi naselennia Umanshchyny kintsia XVIII – pochatku XX st. [Jews in the ethno-social composition of the population of Uman region at the end of the XVIII – early XX century] // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istoriiia. Ternopil, 2015. Vyp. 1. Ch. 3. S. 153-156. [in Ukrainian].
- Melnyk, 2018a – Melnyk I. Yevreiske naselennia Umanskoho povitu naprykintsi XVIII – pochatku XX st. [Jewish population of Uman district in the late XVIII - early XX centuries: historical review]: istorychnyi ohliad // Eminak: naukovyi shchokvartalnyk. 2018. № 2. T. 2. S. 97-102. [in Ukrainian].
- Melnyk, 2018b – Melnyk I.V. Yevreiske naselennia Umanshchyny naprykintsi XVIII – pochatku XX st. [Jewish population in Uman region at the end of the XVIII – early XX century]: avtoref. dys. ... k. ist. n. : 07.00.01. Istoriiia Ukrainy, Chornomorskyi natsionalnyi universytet imeni Petra Mohyly. Mykolaiv, 2018. 18 s. [in Ukrainian].
- Naulko, 1991 – Kabuzan V.M., Naulko V.I. Yevrei na Ukraini, v SRSR i v sviti: chyselnist i rozmishchennia [Jews in Ukraine, in the USSR and the world: their number and location] // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1991. № 6. S. 56-69. [in Ukrainian].
- Yakobchuk, 2005 – Yakobchuk N.O. Prosopohrafichnyi portret Ivana Kamanina (1850–1921) [Prosopographic portrait of Ivan Kamanin (1850–1921)] // Arkhivy Ukrainy. 2015. Vyp. 4. S. 165-174. [in Ukrainian].

УДК 94(477.46)"1923/1925":299.2]:070

Віктор ГРИНЧЕНКО

orcid.org/0000-0002-2852-3650

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

(Україна, Кропивницький)

grvi63@ukr.net

НЕПРИЙНЯТТЯ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ В РАННІЙ РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД У ВІДОБРАЖЕННІ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ УМАНСЬКОЇ ОКРУГИ

У статті розглядається офіційне ставлення партійних, державних, громадських структур в Уманській окрузі до релігійних свят у 1923–1925 рр. Проаналізовані відповідні матеріали вміщені на сторінках газети «Робітниче-селянська правда» – органу Уманського окружного комітету КП(б)У і окрвиконкому Уманщини.

Зроблено висновок, що в Уманській окрузі, як і загалом в радянській Україні у той період, відносно більш толерантне офіційне ставлення до релігії поєднувалося із подальшим насадженням нетерпимості до неї. Це досить виразно виявлялося в неприйнятті релігійних свят та всього пов'язаного з ними і вело до руйнації традиційних духовно-культурних цінностей тих релігійних конфесій, які були представлені у цьому регіоні.

Ключові слова: релігійні свята, Уманська округа, місцева преса, радянська влада, 1923–1925 роки, антирелігійна політика.

Viktor GRINCHENKO

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of History of Ukraine

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

(Ukraine, Kropyvnytskyi)

grvi63@ukr.net

REJECTION OF RELIGIOUS HOLIDAYS IN THE EARLY SOVIET PERIOD IN THE REPRESENTATION OF THE LOCAL PRESS OF UMAN DISTRICT

From the first years of Soviet rule in Ukraine, the Bolshevik Party actively fought against religious rites,

sacraments, worship and holidays. On the eve of religious holidays, there was a significant increase in anti-religious propaganda. An important role in this was played by the official press, in particular, newspaper periodicals of various levels – from all-Ukrainian to regional publications. It published materials that covered the course of the leadership of the USSR and the union state in the field of religious policy, including directives on religious holidays, and reflected the practice of their implementation on the ground. The author of the article aimed to attract and analyze the sources that characterize the official rejection of religious holidays on the example of Uman district in the first half of the 1920s.

The object of consideration were various publications related to this topic, published in 1923–1925 on the pages of the newspaper "Robitniche-selyanskaya Pravda" – a body of the Uman district committee of the CP(b)U and the district executive committee of Uman. The coverage period is generally characterized by more moderate manifestations of anti-religious propaganda, including on religious holidays, but this meant only a temporary change in Bolshevik tactics.

The materials analyzed in the article give grounds to state the following:

- During this period in Uman region there was a generally negative attitude to religious holidays by party, state institutions and subordinate public structures.
- A more effective method, compared to simply banning such holidays, was to displace them in various ways from daily life of urban and rural population, in particular, through the organization of "scientific propaganda" and the promotion of alternative forms of Soviet holiday rituals.
- There continued the practice of conducting anti-religious events, in particular large-scale anti-religious campaigns aimed at forming in the minds of various social groups negative attitudes towards religious holidays and everything related to them. However, they were not entirely successful, as established religious traditions, especially of the rural population of Uman, often dominated. Some actions were aimed at ridiculing the content of religion and its rites, and their participants, mostly young people, did not always show due respect for the religious feelings of believers.
- The ostentatious refusal of working and educational groups of Uman region to celebrate religious holidays was encouraged, their work and studies were fully supported on these days, and appeals of civil and military assemblies to postpone holidays from Sunday to onto another day of the week associated with the official Soviet holiday of the proletarian revolution were spread.

In general, it can be stated that in Uman district at that time there was a tendency on the part of the authorities and public structures under their control to actively reject religious holidays and to displace them from everyday life of society. This ultimately led to the destruction of the traditional spiritual and cultural values of the religious denominations represented in the region.

Key words: religious holidays, Uman district, local press, Soviet authorities, 1923–1925, anti-religious policy

Постановка проблеми. З перших років утвердження радянської влади в Україні більшовицька партія вела активну боротьбу проти релігії і церкви. Особливого значення надавалося витісненню релігійного світогляду у масовій народній свідомості, викоріненню будь-яких проявів релігійності у житті суспільства. Важливе місце відводилося антирелігійній пропаганді, яка ставила на меті боротьбу з церковними обрядами, таїнствами, богослужіннями, святами. Перед релігійними святами відбувалося посилення такої пропаганди. Важливу роль в цьому відігравала офіційна преса, зокрема, газетна періодика різного рівня – від всеукраїнських до регіональних видань. Тут публікувалися матеріали, які висвітлювали курс політичного керівництва УСРР та союзної держави у сфері релігійної політики, зокрема директиви щодо ставлення до релігійних свят, і відображалася практика їхнього втілення на місцях.

Аналіз досліджень. В публікаціях сучасних вітчизняних дослідників, в контексті розгляду релігійної ситуації в УСРР у 1920-х роках, йдеться, серед іншого, про витіснення церковних і впровадження радянських свят, проведення антирелігійних святкувань і обрядів на радянський манер, вплив атеїстичної пропаганди у пресі на релігійну ситуацію в республіці. В цьому плані можна відзначити праці Л. Бабенко (Бабенко, 2010), О. Вітринської (Вітринська, 2016), Т. Гаєвської (Гаєвська, 2013), А. Киридон (Киридон, 2017), Ю. Матухно (Матухно, 2017), В. Силантьєва (Силантьєв, 2005), О. Тарапон (Тарапон, 2016), О. Чучаліна (Чучалін, 2019) та ін. Зокрема, А. Киридон зазначає, що в умовах

формування соціалістичної дійсності відбувалася масштабна трансформація традиційної святково-обрядової культури, а головною функцією радянської обрядовості стало витіснення релігійності (Киридон, 2017: 17). Загалом же, існуючі публікації залишають можливості для продовження розгляду ряду питань, пов'язаних із ставленням до релігійних свят в регіональному контексті. Одним із значимих історичних джерел в цьому плані виступає місцева преса.

Мета статті. Ми маємо на меті висвітлити матеріали, що відобразили офіційне ставлення до релігійних свят, відповідно використавши для цього місцеву пресу Уманської округи першої половини 1920-х рр. Об'єктом аналізу стали публікації, пов'язані з цією тематикою, вміщені у 1923–1925 рр. на сторінках газети «Робітниче-селянська правда» – органу Уманського окружного комітету КП(б)У і окрвиконкому Уманщини (до 13 квітня 1924 р. вона мала статус газети повіткому КП(б)У і повітвиконкому Уманщини). Тексти, вміщені у ній, могли друкуватися як українською, так і російською мовами. Надалі у статті, для уникнення постійних повторів однієї і тієї ж назви, ми будемо просто вживати слово «газета».

Виклад основного матеріалу. Ранній період радянської влади в Україні характерний як радикальним втручанням держави у релігійне життя, так і відносно мирним її співіснуванням з релігією. В тогочасній політиці наступу держави на релігійні конфесії в Україні можна виділити два етапи. Перший охоплює період 1919 – початку 1920-х років і характерний безкомпромісним натиском на позиції церкви із застосуванням методів «червоного терору» та воєнного часу. Другому періоду – від 1923 і до кінця 1920-х років – притаманні риси декларативної лібералізації державно-церковних відносин, формально відображені у партійних документах (Бабенко, 2010: 224). У залучених нами газетних джерелах прослідковуються певні риси такої лібералізації.

В період, що розглядається у статті, більш ефективним методом, порівняно із простою забороною релігійних свят, вважалося критичне висвітлення їхнього виникнення, доведення з наукових позицій неспроможності відображеного в них змісту, привнесення «червоних», «комуністичних», «комсомольських», пародійних новацій до традиційних релігійних ритуалів тощо. Зокрема, 11 січня 1924 р. в «Робітниче-селянській правді» було вміщено «Найближчі завдання по протирелігійній пропаганді», де серед іншого зазначалося, що у дні релігійних свят «треба поставити нові обряди», виявляючи всю беззмістовність старих обрядів, історію релігійних свят, порівнюючи їх з «поганськими святами», і створювати «веселі радянські свята» (Найближчі завдання, 1924). Також ставилося завдання організувати «наукову пропаганду шляхом проведення низки лекцій та бесід» (Найближчі завдання, 1924).

У тогочасній офіційній пресі, зокрема в місцевих газетах, які виходили в різних регіонах УСРР, не бракувало матеріалів, пов'язаних з антирелігійною пропагандою. Часто вони групувалися у рубрики з характерними назвами: «На боротьбу з релігійним дурманом», «Сторінка безбожника», «Єдиним фронтом проти релігії та безграмотності» тощо. На сторінках уманської «Робітниче-селянської правди» переважно була представлена рубрика «Биймо бога».

У 1923–1925 роках газета регулярно вміщувала публікації антирелігійного змісту, зокрема ті, що мали відношення до релігійних свят. Деякі з цих статей, авторами яких були популяризовані на загальносоюзному рівні письменники, публіцисти, друкувалися і в інших регіональних газетах. Це, зокрема, статті В. Брусяніна «Кому потрібні релігійні свята?» (Брусянін, 1925); І. Флеровського «Страдающий, умерший и воскресший...» (Флеровский, 1923), «Звідки пішли церковні свята?» (Флеровський, 1925) та ін.

Окремі публікації подібного характеру були підписані місцевими органами політпросвіти, маловідомими чи анонімними авторами (ймовірно, і місцевими). Серед них статті: «Праздник Пасхи и пасхальные обряды» (Политпросвет, 1923), «Страдающие и воскресающие боги и искупление ими людских грехов» (Новоселицкий, 1923), «Що таке свято різдва? (Єв. Ген, 1924), «Проти Перуна й Христа – електрика й радіо» (Байдаченко, 1925), «Святкуймо не божі свята, а свята праці й перемоги» (Попова, 1925), «"Сейдер"» и "Тайная вечеря"» («Сейдер», 1923), «Как обманывают Иегову» (Как обманывают, 1923) та ін.

Можна із достатньою певністю стверджувати, що автором статті «Проти старого різдва» (Турган, 1924) був активний учасник «гуманського літпроцесу» і тодішній працівник редакції «Робітничо-селянської правди» Онопрій Турган, який пізніше став жертвою сталінських репресій (Поліщук, 2009). У цій своїй статті, опублікованій 24 грудня 1924 р., він, зокрема, давав рекомендації, як слід організувати червоне різдво. За його словами, в цей день хата-читальня, або сельбуд повинні бути переповнені селянами, особливо молоддю. В кожній хаті-читальні слід було вивісити лозунг «Ні один до церкви не йди!», прочитати лекцію про релігію та про її шкоду для трудящих, почитати цікаву книжку, влаштувати хоровий спів і т. п. Всі присутні на святі повинні були оголосити «страйк старому різдву» (Турган, 1924). У квітні 1925 р. в газетній замітці про літературну студію «Плугу» при Уманському агротехнікумі згадано дві п'єси, одну з яких («Жовтневе різдво») було «поставлено на селі» (Літстудія, 1925).

Концентрованим проявом подібних форм роботи виступали в той час антирелігійні кампанії – «антиріздвяні» та «антипасхальні». Першим досвідом розгортання такої роботи на селі стало проведення «комсомольського Різдва» 1922 р. (Киридон, 2017). А наприкінці березня – на початку квітня 1923 р. вже проводилася «очередная антирелигиозная кампания», до якої також долучилися місто Умань і Уманська округа. На цей раз це вже була «комсомольська Пасха» (Пасхальная кампания, 1923; К Комсомольской Пасхе, 1923).

Пізніше у звіті про неї, зокрема, зазначалося: «В союзах с преобладающим составом рабочих-евреев проводились доклады на тему: «Еврейская пасха», а с преобладающим составом русских: «Пасха и пасхальные обряды»» (Работа агитпропа, 1923). В Умані 1 та 7 квітня були проведені вечори антирелігійної пропаганди. На одному із них, що відбувся 1 квітня, «рабочие-евреи вынесли постановление о том, чтобы просить Окрисполком передать бывшую хоральную синагогу под рабочий клуб» (Работа агитпропа, 1923). Аналогічні резолюції виносилися на деяких інших зібраннях. В Уманській окрузі кампанія проводилася у селах, де малися комуністичні

партячейки. Всього відбулося 71 зібрання, на яких були присутні понад 10 тис. чоловік (Работа агитпропа, 1923).

Результати проведеної роботи оцінювались неоднозначно. Констатувалося, що кампанія викликала великий інтерес і підтримку з боку трудящих як міста, так і села. Поряд із цим зазначалося, що ударний характер кампанії не в повній мірі відповідав очікуваним результатам, що багато ячеек, особливо в окрузі, не зрозуміли поставлених завдань, а деякі з комсомольських ячеек «своими революционными действиями во время проведения кампании подрывали всю начатую работу» (Работа агитпропа, 1923).

Ця антирелігійна кампанія ґрунтовно висвітлювалася у місцевій пресі Уманщини. Наведемо деякі характерні приклади того, як вона проводилася. Так, 24 березня в передовій статті «Робітничче-селянської правди» під назвою «К антирелигиозной пропаганде в пасхальные дни» серед іншого зазначалося: «Сейчас по всей Республике сознательные рабочие и крестьяне, по своей собственной инициативе, ведут поход против религии: закрываются по приговорам сел церкви, а вместо них открываются детдома; рабочие повсеместно выносят постановления об отмене религиозных празднеств и о переносе дня отдыха с воскресенья на какой либо другой день недели. Это говорит за то, что антирелигиозная пропаганда, ведомая партией, нашла широкий отклик в крестьянских и рабочих, даже беспартийных массах. Эту кампанию надо усилить и в пасхальные дни, когда христианские и иудейские попы приступят к традиционной комедии, имеющей целью отравлять воображение широких масс, особенно юношества своим лживым ядом религиозного дурмана...» (К антирелигиозной пропаганде, 1923).

А 29 березня газета писала: «Подготовка к празднованию Комсомольской пасхи вызвала сильное оживление в горорганизации КСМУ... В городе комсомольская пасха ставит своей целью борьбу з еврейскими религиозными традициями, приуроченными к Пасхе» (К Комсомольской пасхе, 1923).

Налаштований на «рішучу антирелігійну пропаганду на пасхальні свята» комнезам села Громи постановив в суботу, коли по церквах буде йти пасхальна служба, «зробити виставу, на яку повинні з'явитись всі члени комнезаму», а тих, хто не з'явиться, буде виключено з організації (Дідусь, 1923). В селі Ксендзівка була заслухана доповідь «Пасха та її обряди» і, за словами дописувача, з тих дискусій, які виникли після неї, видно було, що вплив релігії серед населення «досить похитаний» [Фіалко, 1923]. Після проведення в селі Танське мітингу та вистави «Геть бога» «набожні бабки» говорили пошепки, що в Танському «появився антихрист» (Антирелігійна пропаганда, 1923).

В селі Підвисоке було зроблено доповідь про походження пасхи та її обрядів і влаштовано виставу «Геть від бога». Запросили також і священника, якому запропонували захищати релігію. Згідно слів дописувача, той сказав: «Науки я не опровергаю, а від захисту релігії зрікаюсь», – і нічого не відповів на поставлене йому питання: чому бог не карає артистів, що грають цю виставу (Макуха, 1923). 8 квітня, в день православної пасхи, відбувся релігійний диспут у селі Нестерівка, учасники якого в кінцевому рахунку прийшли до висновку, що «докази існування бога не мають під собою абсолютно ніякого ґрунту...»

(Безбожник, 1923). В селі Княжики місцевий комнезам організував у пасхальну неділю виселення священника із церковної хати та спалення ікон під спів Інтернаціоналу (Боротьба комнезаму, 1923). Члени цього комнезаму «знесли на майдан свої образи і попалили, якраз в той час коли баби та решта несвідомих селян святити паски» (Лабенський, 1924).

У передовій статті «Закрепим победу» 4 квітня газета писала, що на антирелігійному вечорі робітників Умані, який 31 березня відбувся у клубі поліграфістів, «еврейских безбожников было так много, что клуб не мог вместить всех желавших принять участие в пролетарском сейдере» (Закрепим победу, 1923). Наголошувалося, що за прикладом робітників Мінська, Гомеля, Бердичева, Києва, Харкова, Одеси та ін., робітники Умані не обмежились тим, що з великим інтересом прослухали антирелігійну доповідь й демонстративно скуштували заборонені коржики, а «перешли в наступление на религиозном фронте и постановили превратить хоральную синагогу в пролетарский театр», і при цьому «никто не высказался против» (Закрепим победу, 1923). На цьому ж вечорі були представлені деякі «антирелигиозные инсценировки, карикатурно изображающие обряды пасхи» (Вечер в клубе, 1923).

На інших подібних зібраннях в Умані у рамках цієї кампанії підтримка не завжди була такою одноставною. На зборах членів спілок працівників освіти і мистецтва було одноголосно схвалено передати один із соборів, костел і дві хоральні синагоги Умані під культурно-просвітницькі установи, а Пасху названо «праздником являющимся орудием угнетения для господствующих классов» (Церкви, 1923). Збори медичних працівників майже одноголосно (шість чоловік утримались) прийняли резолюцію, в якій пропонували передати хоральну синагогу під робітничий театр, і заявили, що «праздник Пасхи и вообще праздники всех религий являются наследием проклятого прошлого...» (Медсанработники, 1923). На зібранні транспортників і будівельників докази доповідача про пасху та пасхальні обряди правильними визнало «подавляющее большинство» присутніх (На общем собрании, 1923). На зборах харчовиків за «антирелигиозную резолюцию» голосували лише «около 40 человек», а інші утримались (Только 40 пицеевиков, 1923). 7 квітня на вечорі антирелігійної пропаганди в театрі «Комуна» «антирелигиозная резолюция» була прийнята майже одноголосно (лише троє чоловік утримались і один був проти) (Вечер антирелигиозной пропаганды, 1923).

Розгляд досить значної кількості відповідних публікацій у «Робітничо-селянській правді» дає підстави вважати, що газета прагнула представити насамперед успіхи в антирелігійній пропаганді, в тому числі й у формуванні серед населення негативного ставлення до релігійних свят, однак поряд з цим вона висвітлювала й існуючі проблеми у цьому питанні.

Наприклад, в одній із газетних заміток описано ситуацію в селі Побійна, де під вечір свята пасхи мала проводитись «антирелігійна пропаганда в хаті-читальні», однак на ній не було жодного члена місцевого комнезаму. А тим часом, як зазначав автор замітки, «у той вечір куркулі, глузуючи казали, що за комнезамами не можна було протиснутись у церкву» [Сідоренко, 1923].

У селі Тальянки перед Різдвом на свят-вечір було заплановано провести

вечір антирелігійної пропаганди, але на нього майже ніхто із селян не з'явився. Прийшли кілька комсомольців, комуністів та вчителів. Не було навіть нікого із комнезаму та сільради. «Значить і для них попівські святощі дорожчі, ніж пролетарські», – робив висновок дописувач (Антирелігійна пропаганда, 1924). Ситуацію спробували виправити на другий день. На цей раз зібралось до ста чоловік молоді – хлопців від 8 до 20 років, а з сільських дівчат не було нікого (Антирелігійна пропаганда, 1924). Подібна ситуація склалась в селі Бабанка, де на різдвяні свята в клубі читалися лекції на антирелігійні теми, які викликали зацікавленість молоді. Однак, за словами автора замітки, там не було «ні одної селянської дівчини», і ним робився висновок, що жіноцтво «ще знаходиться в лапах релігійного дурману» (Робітник, 1924).

Протилежна картина мала місце в селі Заячківка, в якому, виходячи зі слів автора замітки, «наші комнезамці навіть жінок перевернули на свій лад» (Юненко, 1925). При цьому вказувалося, що вони «цілком порвали зв'язок з релігійними забобонами», похорони і весілля справляють «без попа», в їхніх хатах «замість святих богомазів висять портрети революційних діячів», вони не визнають релігійних свят і, зокрема на Різдво, працювали (Юненко, 1925).

Ряд газетних публікацій було присвячено висвітленню показної відмови різних колективів Уманщини відзначати релігійні свята та демонстративним пропозиціям про перенесення днів відпочинку з неділі на інший день тижня.

В цьому плані зазначимо, що в ранній період радянської влади календар святкових та неробочих днів не був усталеним, він змінювався в різні роки і в різних регіонах. Більшовики встановили ряд нових загальнодержавних свят, а з тих, які існували ще за царського режиму, визнавали лише Новий рік. Поряд із цим існувала певна кількість неробочих днів, які вважались днями відпочинку. До них належали традиційні, найбільш значимі релігійні свята. Порівняно з дореволюційними часами таких днів вже стало явно менше, але відмінити їх зовсім радянська влада не наважилась, і вони, в більшій чи меншій кількості, проіснували до кінця 1920-х років.

В період, який розглядається у статті, зокрема станом на березень 1924 р., таблиць свят і неробочих днів в Київській губернії (до якої на той час входила Уманська округа) мав наступний вигляд: 1 січня – Новий рік (свято), 6 січня – Водохреща (день спочинку), 22 січня – День 9-го Січня 1905 р. (свято), 11 березня – Роковини смерті Т. Шевченка (свято), 12 березня – Скинення царату (свято), 18 березня – День Паризької Комуни (свято), 25 березня – Благовіщення (день спочинку), 27–28 квітня – Паска (день спочинку), 1 травня – День III-го Інтернаціоналу (свято), 5 червня – Вознесіння (день спочинку), 16 червня – Духів день (день спочинку), 6 липня – День прийняття Конституції Союзу РСР (свято), 6 серпня – Преображення (день спочинку), 15 серпня – Успіння (день спочинку), 7 листопада – День Пролетарської Революції (свято), 25–26 грудня – Різдво (день спочинку) (Табель, 1924). Як можна бачити, дні державних свят переведені тут на календар нового стилю, а неробочі дні, пов'язані із православними релігійними святами, подані за старим стилем.

Наприкінці березня 1923 р. в Умані на загальних зборах членів

партячейки, співробітників і червоноармійців штабу корпусу розглядалося питання про свято Пасхи і релігійні обряди. У прийнятій резолюції було, зокрема, сказано: «Признавая за праздниками только хозяйственный характер, нормирующий труд и заключающийся в чередовании дней отдыха и труда, Мы, вчерашние рабочие и крестьяне, требуем от Соввласти, дабы она днем отдыха для пролетариата считала не воскресенье, а среду – день победоносного восстания русского пролетариата и воскресения его к новой, свободной и светлой жизни» (Рабкор, 1923). Очевидно, що тут малося на увазі 7 листопада 1917 року, яке припало на середу. Подібне рішення було ухвалено також і на засіданні комітету незаможних селян у селі Громи – перенести святкування на будній день, а саме на середу (Дідусь, 1923). У квітні 1924 р. працівники Уманської друкарні за пропозицією свого партосередку вирішили замінити релігійне свято Пасхи святкуванням у другий дня травня та закликали інших робітників наслідувати їхній приклад (Робітниче життя, 1924).

В газеті відображалися також і окремі проблемні ситуації, які виникали у деяких трудових колективах щодо тлумачення дат відзначення релігійних свят та пов'язаних з ними неробочих днів.

Наприклад, 16 травня 1923 р. у замітці «Благочестивые маслобойщики» піддавалися критиці «рабочие-маслобойщики Загородного района» за те, що вирішили святкувати і в суботу, і в неділю, а замість зайвого вихідного дня працювати в інші дні не вісім, а дев'ять годин. Дописувач наголосив: «Не беда, что кодекс законов о труде этого не разрешает: зато и русский и еврейский бог будут довольны. Очевидно, религиозный дурман, изгнанный из голов других рабочих, переместился в головы Загородных маслобойщиков» (Бляу, 1923).

Коли на загальному зібранні робітників Тальнівської цукроварні 21 грудня 1923 р. було поставлене питання про те, коли святкувати Різдво Христове – по старому чи по новому стилю, то «значна більшість» присутніх пропонувала святкувати по старому стилю. Автор замітки зазначав, що це показує, наскільки провінційні робітники ще відстають від своїх міських товаришів, та намагався пояснити, що перехід у святкуванні Різдва на новий стиль «релігії не зачіпає», бо це є лише «підрівнення» церковного календаря (Соловйов, 1924).

В одній із газетних заміток піддавалися критиці службовці Оратівського райвиконкому, які в січні 1925 р., на день старого Різдва, не вийшли на роботу. Автор констатував, що не тільки «по темних селах релігійний дурман панує, але навіть в радянських установах», та наголошував, що це непередбачене свято «було улаштовано службовцями тільки в межах свого Райвиконкому» (Бондарчук, 1925). За подібне критикували в газеті і працівників Зубрицького комнезаму. Дописувач зазначав: «Новий рік в Радянській Федерації є святом і навіть обов'язковим для таких організацій, як КНС. Наш КНС в це свято якраз працював, підриваючи цим свій авторитет серед темного населення. А зараз збирається ще й святкувати релігійні свята» (Сиротюк, 1924).

Іноді до роботи в релігійні свята селян змушували об'єктивні обставини. Так сількор із села Дзенгелівка у вересні 1923 р. писав, що «доці цього літа багатьох селян довели до безвірництва», і вони поспішають змолотити хліб, не зважаючи на релігійні свята (Відгадай, 1923).

Неприйняття релігійних свят досить активно насаджувалося у навчальних закладах. Наприклад, 25 березня 1923 р. на загальних зборах учнів уманської Пролетарської школи було прийнято постанову взяти участь у святкуванні комсомольської пасхи, з'явитись 1 квітня на демонстрацію, а у дні свят продовжувати заняття. До тих, хто не з'явиться на демонстрацію та на заняття у дні свят, було ухвалено «принять самые суровые меры» аж до «занесения на черную доску» та розгляду у товариському суді (Пролетшкола, 1923).

В одній із заміток окреслювалася проблема численних пропусків учнями занять у сільських школах, в тому числі й через релігійні свята. Так сількор Вольська зазначала: «Треба запам'ятати селянам, щоб діти їх були не менше 8 місяців у школі. Для цього восени треба посилати їх вчасно й не затримувати їх дома під час зимових релігійних свят» (Вольська, 1925). В селі Кам'яне, щоб перешкодити відвідуванню учнями церкви, педагогічна рада школи ухвалила перенести навчальний день на неділю, коли в церкві відбувається служба. За словами автора замітки, цей захід мав позитивні наслідки: більшість учнів зосталася «під впливом школи» (Деменний, 1923).

Висновки. Залучені та проаналізовані у статті газетні матеріали дають підстави стверджувати наступне:

- У 1923–1925 рр. на Уманщині зберігалася загалом негативне ставлення до релігійних свят з боку партійних, державних інституцій та підпорядкованих їм громадських структур.

- Більш ефективним методом, порівняно із простою забороною таких свят, вважалося витіснення їх різними шляхами із повсякденного життя міського та сільського населення, зокрема, через організацію «наукової пропаганди» і популяризацію альтернативних форм радянської святкової обрядовості.

- Продовжувалася практика проведення антирелігійних заходів, зокрема масштабних антирелігійних кампаній, спрямованих на формування у свідомості різних соціальних верств негативного ставлення до релігійних свят і всього пов'язаного з ними. Однак вони не у всьому були успішними, оскільки усталені релігійні традиції, особливо сільського населення Уманщини, досить часто домінували. Деякі дієства були спрямовані на висміювання змісту релігії та її обрядів, а їхні учасники, переважно молодь, не завжди демонстрували належну повагу до релігійних почуттів віруючих.

- Заохочувалася показна відмова трудових і навчальних колективів Уманщини відзначати релігійні свята, всіляко підтримувалася їхня робота і навчання у ці дні; поширювалися заклики цивільних і військових зібрань щодо перенесення днів відпочинку з неділі на інший день тижня, який асоціювався з офіційним радянським святом пролетарської революції.

Отже, в Уманській окрузі, як і загалом в радянській Україні у той період, відносно більш толерантне офіційне ставлення до релігії поєднувалося із подальшим насадженням нетерпимості до неї. Це досить виразно виявлялося в неприйнятті релігійних свят та всього пов'язаного з ними і вело до руйнації традиційних духовно-культурних цінностей тих релігійних конфесій, які були представлених у цьому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- «Сейдер», 1923 – «Сейдер» и «Тайная вечеря» // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 22 березня. № 63. С. 2. Підпис: Ф. Н.
- Антирелігійна пропаганда, 1923 – Антирелігійна пропаганда в с. Танському // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 11 квітня. № 78. С. 3. Підпис: В. Б.
- Антирелігійна пропаганда, 1924 – Антирелігійна пропаганда в с. Тальянках // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 16 січня. № 9. С. 2. Підпис: М.
- Бабенко, 2010 – Бабенко Л. Особливості антирелігійної пропаганди 1920-х років та її альтернативи // *Філософські обрії*. 2010. № 24. С. 222–235. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25951/18-Babenko.pdf?sequence=1>
- Байдаченко, 1925 – Байдаченко Г. Проти Перуна й Христа – електрика й радіо // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 31 грудня. № 298. С. 3.
- Безбожник, 1923 – Релігійна дискусія в с. Нестерівці // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 29 квітня. № 94. С. 2. Підпис: Безбожник.
- Бляу, 1923 – Бляу Д. Благочестивые маслобойщики // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 16 травня. № 107. С. 4.
- Бондарчук, 1925 – Релігійний дурман та бабські забобони // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 5 лютого. № 28. С. 2. Підпис: Бондарчук.
- Боротьба комнезаму, 1923 – Боротьба комнезаму с. Княжиків з релігійними забобонами // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 29 квітня. № 94. С. 2. Підпис: Б.
- Брусянін, 1925 – Брусянін В. Кому потрібні релігійні свята? // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 12 квітня. № 83. С. 1.
- Вечер антирелигиозной пропаганды, 1923 – Вечер антирелигиозной пропаганды в театре «Коммуна» // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 11 квітня. № 78. С. 3. Підпис: Д.
- Вечер в клубе, 1923 – Вечер в клубе полиграфистов // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 4 квітня. № 74. С. 2. Підпис: Д.
- Відгадай, 1923 – Без бога хліб матимеш, а з богом торбу чіплятимеш // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 15 вересня. № 209. С. 3. Підпис: Селькор Відгадай.
- Вітринська, 2016 – Вітринська О. В. Політика радянської влади щодо юдаїзму в Україні в 1921–1929 роках. Дис... канд. іст. наук. Полтава, 2016. 254 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vitrynska_Olena/Polityka_radianskoj_vlady_schodo_iudaizmu_v_Ukraini_v_1921-1929_rokakh.pdf
- Вольська, 1925 – Не держіть учнів вдома в релігійні свята // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 19 грудня. № 290. С. 3. Підпис: Селькорка Вольська.
- Гаєвська, 2013 – Гаєвська Т. Державні радянські свята: історико-культурологічний аспект // *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 153–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2013_6_21
- Деменний, 1923 – Школа с. Кам'яного бореться з релігійними забобонами // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 14 квітня. № 81. С. 2. Підпис: Деменний.
- Дідусь, 1923 – Антирелігійна пропаганда на пасхальні свята в с. Громах // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 4 квітня. № 74. С. 2. Підпис Дідусь.
- Єв. Ген, 1924 – Що таке свято різдвя? // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 25 грудня. № 225. С. 2. Підпис: Єв. Ген.
- Закрепим победу, 1923 – Закрепим победу // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 4 квітня. № 74. С. 1.
- К антирелигиозной пропаганде, 1923 – К антирелигиозной пропаганде в пасхальные дни // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 24 березня. № 65. С. 1.
- К Комсомольской пасхе, 1923 – К Комсомольской пасхе // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 29 березня. № 69. С. 3.
- Как обманывают, 1923 – Как обманывают Иегову // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 1 квітня. № 72. С. 2.
- Киридон, 2017 – Киридон А. М. Индоктринация радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920–1930-і рр.) // *Уманська старовина*. 2017. Випуск 3. С. 5–20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=umanst_2017_3_3
- Лабенський, 1924 – С. Княжики // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 6 серпня. № 107. С. 3. Підпис: Лабенський.
- Літстудія, 1925 – Літстудія «Плугу» при Уманським Агротехнікумі // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 15 квітня. № 85. С. 2. Підпис: П. К.
- Макуха, 1923 – Боротьба з релігійними забобонами в с. Підвисокому // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 29 квітня. № 94. С. 2. Підпис: Макуха.
- Матухно, 2017 – Матухно Ю. О. Проблема класифікації радянських свят у перше пореволюційне десятиліття // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 48. С. 139–142. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npifznu_2017_48_27.pdf

- Медсанработники, 1923 – Медработники не отстают // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 6 квітня. № 76. С. 2.
- На общем собрании, 1923 – На общем собрании транспортников и строителей // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 31 березня. № 71. С. 3.
- Найближчі завдання, 1924 – Найближчі завдання районних комісій по протирелігійній пропаганді // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 11 січня. № 7. С. 3.
- Новоселицкий, 1923 – Новоселицкий Ф. Страдающие и воскресающие боги и искупление ими людских грехов // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 20 березня. № 61. С. 2.
- Пасхальная кампания, 1923 – Пасхальная кампания // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 28 березня. № 68. С. 3.
- Политпросвет, 1923 – Праздник Пасхи и пасхальные обряды // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 20 березня. № 61. С. 2. Підпис: Политпросвет Укома КСМ.
- Поліщук, 2009 – Поліщук В. Онопрій Турган – журналіст і письменник. URL: https://umanliteratura.ucoz.ua/news/v_polishhuk_onoprij_turgan_zhurnalyst_i_pismennik/2010-12-20-256
- Попова, 1925 – Попова О. Святкуймо не божі свята, а свята праці й перемоги // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 12 квітня. № 83. С. 2.
- Пролетшкола, 1923 – Пролетшкола против бога // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 28 березня. № 68. С. 2.
- Рабкор, 1923 – Будем бороться с религией как и с вооруженным врагом // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 3 квітня. № 73. С. 3. Підпис: Рабкор К.
- Работа агитпропа, 1923 – Работа агитпропа в апреле // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 9 травня. № 101. С. 3.
- Робітник, 1924 – Освіту жінці на селі // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 8 лютого. № 18. С. 3. Підпис: Робітник.
- Робітниче життя, 1924 – Робітниче життя // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 23 квітня. № 48. С. 3.
- Силантьев, 2005 – Силантьев В. І. Влада і православна церква в Україні (1917–1930 рр.). Автореф. дис... докт. іст. наук. Харків, 2005. 46 с.
- Сиротюк, 1924 – Зубрицький КНС не порвав ще з релігією // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 5 січня. № 4. С. 2. Підпис: Сиротюк.
- Сідоренко, 1923 – Сідоренко З. Необхідна чистка комнезаму с. Побійної // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 19 квітня. № 85. С. 2.
- Соловйов, 1924 – Соловйов Д. Небажане явище // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 16 січня. № 9. С. 2.
- Табель, 1924 – Табель свят і неробочих днів. Обов'язкова постанова Київського губвиконкому № 49 від 19 березня 1924 року // *Вістник Київського губвиконкому*. 1924. 2 квітня. № 14. С. 2.
- Тарапон, 2016 – Тарапон О. Державні свята в Україні 1920–1930-х рр. як засіб формування радянських політичних цінностей // *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2016. Вип. 15. С. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_15_13
- Только 40 пицеевиков, 1923 – Только 40 пицеевиков не одурочены религией // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 31 березня. № 71. С. 3.
- Турган, 1924 – Турган О. Проти старого різдвя // *Робітниче-селянська правда*. 1924. 24 грудня. № 224. С. 2.
- Фіялко, 1923 – Фіялко С. Антирелігійна пропаганда в с. Ксендзівці // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 19 квітня. № 85. С. 2.
- Флеровский, 1923 – Флеровский И. Страдающий, умерший и воскресший... // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 6 квітня. № 76. С. 3.
- Флеровський, 1925 – Флеровський І. Звідки пішли церковні свята // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 10 квітня. № 81. С. 2.
- Церкви, 1923 – Церкви, костелы, синагоги – под клубы и театры // *Робітниче-селянська правда*. 1923. 6 квітня. № 76. С. 2.
- Чучалін, 2019 – Чучалін О. П. Вплив атеїстичної пропаганди радянської преси на релігійну ситуацію в УСРР у 1920–1930-ті рр. // *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 142(1). С. 182–188. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=gileva_2019_142\(1\)_39](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=gileva_2019_142(1)_39)
- Юненко, 1925 – Юненко С. Наш КНС // *Робітниче-селянська правда*. 1925. 16 січня. № 9. С. 3.

REFERENCES

- «Seider», 1923 – «Seider» у «Tainaia vecheria» ["Seider" and "The Last Supper"] // *Robitnyche-selianska pravda*. 1923. 22 bereznia. № 63. S. 2. Pidpys: F. N. [in Ukrainian].
- Antyrelihiina propahanda, 1923 – Antyrelihiina propahanda v s. Tanskomu [Anti-religious propaganda in the village of Tanske] // *Robitnyche-selianska pravda*. 1923. 11 kvitnia. № 78. S. 3. Pidpys: V. B. [in Ukrainian].
- Antyrelihiina propahanda, 1924 – Antyrelihiina propahanda v s. Taliankakh [Anti-religious propaganda in the village of Talianki] // *Robitnyche-selianska pravda*. 1924. 16 sichnia. № 9. S. 2. Pidpys: M. [in Ukrainian].
- Babenko, 2010 – Babenko L. Osoblyvosti antyrelihiinoi propahandy 1920-kh rokiv ta yii alternatyvy [Features of anti-religious propaganda of the 1920s and its alternatives] // *Filofofski obrii*. 2010. № 24. S. 222–235. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25951/18-Babenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

- Baidachenko, 1925 – Baidachenko H. Protty Peruna y Khrysta – elektryka y radio [Against Perun and Christ – electricity and radio] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 31 hrudnia. № 298. S. 3 [in Ukrainian].
- Bezbozhnyk, 1923 – Relihiina dyskusiiia v s. Nesterivtsi [Religious discussion in the village of Nesterivka] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 29 kvitnia. № 94. S. 2. Pidpys: Bezbozhnyk [in Ukrainian].
- Bliau, 1923 – Bliau D. Blahochestnyye masloboishchyky [Pious chippers] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 16 travnia. № 107. S. 4 [in Russian].
- Bondarchuk, 1925 – Relihiinyi durman ta babski zabobony [Religious dope and women superstitions] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 5 liutoho. № 28. S. 2. Pidpys: Bondarchuk [in Ukrainian].
- Borotba komnezamu, 1923 – Borotba komnezamu s. Kniazhykiv z relihiinymy zabobonamy [The struggle of the komnezam of the village of Knyazhykiv with religious prejudices] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 29 kvitnia. № 94. S. 2. Pidpys: B. [in Ukrainian].
- Brusianin, 1925 – Brusianin V. Komu potribni relihiini sviata? [Who needs religious holidays?] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 12 kvitnia. № 83. S. 1 [in Ukrainian].
- Veche antyreligioznoi propahandy, 1923 – Veche antyreligioznoi propahandy v teatre «Kommuna» [An evening of anti-religious propaganda at the Kommuna theater] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 11 kvitnia. № 78. S. 3. Pidpys: D. [in Russian].
- Veche v klube, 1923 – Veche v klube polyhrafystov [Evening at the club of printers] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 4 kvitnia. № 74. S. 2. Pidpys: D. [in Russian].
- Vidhadai, 1923 – Bez boha khlib matymesh, a z bohom torbu chipliatymesh [Without God you will have bread, and with God you will cling to a bag] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 15 veresnia. № 209. S. 3. Pidpys: Selkor Vidhadai [in Ukrainian].
- Vitrynska, 2016 – Vitrynska O. V. Polityka radianskoi vlady shchodo yudaizmu v Ukraini v 1921–1929 rokakh. [The policy of the Soviet government towards Judaism in Ukraine in 1921–1929] Dys... kand. ist. nauk. Poltava, 2016. 254 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vitrynska_Olena/Polityka_radianskoi_vlady_schodo_yudaizmu_v_Ukraini_v_1921-1929_rokakh.pdf [in Ukrainian].
- Volska, 1925 – Ne derzhit uchniv vdoma v relihiini sviata [Do not keep students at home on religious holidays] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 19 hrudnia. № 290. S. 3. Pidpys: Selkorka Volska [in Ukrainian].
- Haievska, 2013 – Haievska T. Derzhavni radianski sviata: istoryko-kulturolohichniy aspekt [State Soviet holidays: historical and cultural aspect] // Kulturolohichna dumka. 2013. № 6. S. 153–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2013_6_21 [in Ukrainian].
- Demennyi, 1923 – Shkola s. Kamianechoho boretsia z relihiinymy zabobonamy [School in the village of Kameneche struggles religious prejudices] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 14 kvitnia. № 81. S. 2. Pidpys: Demennyi [in Ukrainian].
- Didus, 1923 – Antyrelihiina propahanda na paskhalni sviata v s. Hromakh [Anti-religious propaganda on Easter holidays in the village of Gromy] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 4 kvitnia. № 74. S. 2. Pidpys Didus [in Ukrainian].
- Yev. Hen, 1924 – Shcho take sviato rizdva? [What is a Christmas holiday?] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 25 hrudnia. № 225. S. 2. Pidpys: Yev. Hen [in Ukrainian].
- Zakrepym pobedu, 1923 – Zakrepym pobedu [Let's consolidate the victory] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 4 kvitnia. № 74. S. 1 [in Russian].
- K antyreligioznoi propahande, 1923 – K antyreligioznoi propahande v paskhalnye dny [To anti-religious propaganda on Easter days] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 24 bereznia. № 65. S. 1 [in Russian].
- K Komsomolskoi paskhe, 1923 – K Komsomolskoi paskhe [For Komsomolskaya Easter] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 29 bereznia. № 69. S. 3 [in Russian].
- Kak obmanyvaiut, 1923 – Kak obmanyvaiut Yehovu [How Jehovah is Deceived] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 1 kvitnia. № 72. S. 2 [in Russian].
- Kyrydon, 2017 – Kyrydon A. M. Indoktrynatsiia radianskosti: obriadovo-sviatkovyi kanon yak marker formuvannia ateizovanoho suspilstva (1920–1930-i rr.) [The indoctrination of Sovietness: a ceremonial-festive canon as a marker of the formation of an atheistic society (1920s–1930s)] // Umanska starovyna. 2017. Vypusk 3. S. 5–20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=umanst_2017_3_3 [in Ukrainian].
- Labenskyi, 1924 – S. Kniazhyky [The village of Knyazhiki] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 6 serpnia. № 107. S. 3. Pidpys: Labenskyi [in Ukrainian].
- Litstudiiia, 1925 – Litstudiiia «Pluhu» pry Umanskim Ahrotekhnikum [Litstudio "Plow" at Uman Agricultural College] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 15 kvitnia. № 85. S. 2. Pidpys: P. K. [in Ukrainian].
- Makukha, 1923 – Borotba z relihiinymy zabobonamy v s. Pidvysokomu [Struggle against religious prejudices in the village of Pidvysoke] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 29 kvitnia. № 94. S. 2. Pidpys: Makukha [in Ukrainian].
- Matukhno, 2017 – Matukhno Yu. O. Problema klasyfikatsii radianskykh sviat u pershe porevoliutsiine desiatyllittia [The problem of classifying Soviet holidays in the first post-revolutionary decade] // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. 2017. Vyp. 48. S. 139–142. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npifznu_2017_48_27.pdf

- Medsanrobotnyky, 1923 – Medrobotnyky ne otstaiut [Medical workers are not lagging behind] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 6 kvitnia. № 76. S. 2 [in Russian].
- Na obshchem sobranny, 1923 – Na obshchem sobranny transportnykov y stroytelei [At a general meeting of transport workers and builders] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 31 bereznia. № 71. S. 3 [in Ukrainian].
- Naiblyzhchi zavdannya, 1924 – Naiblyzhchi zavdannya raionnykh komisii po protyrelihiinii propahandi [Immediate tasks of district commissions for anti-religious propaganda] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 11 sichnia. № 7. S. 3 [in Ukrainian].
- Novoselytskyi, 1923 – Novoselytskyi F. Stradaiushchye y voskresaiushchye bohy y yskuplenye ymy liudskykh hrehov [Suffering and resurrecting gods and their atonement for human sins] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 20 bereznia. № 61. S. 2 [in Russian].
- Paskhalnaia kampanyia, 1923 – Paskhalnaia kampanyia [Easter campaign] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 28 bereznia. № 68. S. 3 [in Russian].
- Polytprosvet, 1923 – Prazdnyk Paskhy y paskhalnye obriady [Easter holiday and Easter ceremonies] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 20 bereznia. № 61. S. 2. Pidpys: Polytprosvet Ukoma KSM [in Russian].
- Polishchuk, 2009 – Polishchuk V. Onoprii Turhan – zhurnalist i pysmennyk [Onopriy Turgan is a journalist and writer] URL: https://umanliteratura.ucoz.ua/news/v_polishhuk_onoprij_turhan_zhurnalist_i_pismennik/2010-12-20-256 [in Ukrainian].
- Popova, 1925 – Popova O. Sviatkuimo ne bozhi sviata, a sviata pratsi y peremohy [Let us celebrate not God's holidays, but the holidays of work and victory] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 12 kvitnia. № 83. S. 2 [in Ukrainian].
- Proletshkola, 1923 – Proletshkola protyv boha [Proletarian school against god] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 28 bereznia. № 68. S. 2 [in Russian].
- Rabkor, 1923 – Budem borotsia s relyhyei kak y s vooruzhennym vrahom [We will fight religion like an armed enemy] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 3 kvitnia. № 73. S. 3. Pidpys: Rabkor K. [in Ukrainian].
- Rabota ahytropa, 1923 – Rabota ahytropa v aprele [Agitprop work in April] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 9 travnia. № 101. S. 3 [in Russian].
- Robitnyk, 1924 – Osvitu zhintsi na seli [Education for a woman in the countryside] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 8 liutoho. № 18. S. 3. Pidpys: Robitnyk [in Ukrainian].
- Robitnyche zhyttia, 1924 – Robitnyche zhyttia [Working life] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 23 kvitnia. № 48. S. 3 [in Ukrainian].
- Sylantiev, 2005 – Sylantiev V. I. Vlada i pravoslavna tserkva v Ukraini (1917–1930 rr.) [Authorities and the Orthodox Church in Ukraine (1917–1930)] Avtoref. dys... dokt. ist. nauk. Kharkiv, 2005. 46 s. [in Ukrainian].
- Syrotiuk, 1924 – Zubrytskyi KNS ne porvav shche z relihiieiu [The Zubrytsia CPP has not yet broken with religion] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 5 sichnia. № 4. S. 2. Pidpys: Syrotiuk [in Ukrainian].
- Sidorenko, 1923 – Sidorenko Z. Neobkhdna chystka komnezamu s. Pobiinoi [It is necessary to clean the komnezam of the village of Pobiyna] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 19 kvitnia. № 85. S. 2 [in Ukrainian].
- Soloviov, 1924 – Soloviov D. Nebazhane yavyshche [An undesirable phenomenon] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 16 sichnia. № 9. S. 2 [in Ukrainian].
- Tabel, 1924 – Tabel sviat i nerobochykh dniv. Oboviazkova postanova Kyivskoho hubvykonkomu № 49 vid 19 bereznia 1924 roku [Table of holidays and non-working days. Mandatory Resolution of the Kyiv Provincial Executive Committee № 49 of March 19, 1924] // Vistnyk Kyivskoho hubvykonkomu. 1924. 2 kvitnia. № 14. S. 2 [in Ukrainian].
- Tarapon, 2016 – Tarapon O. Derzhavni sviata v Ukraini 1920–1930-kh rr. yak zasib formuvannia radianskykh politychnykh tsinnosti [Public holidays in Ukraine in the 1920s and 1930s as a means of forming Soviet political values] // Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych, 2016. Vyp. 15. S. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_15_13 [in Ukrainian].
- Tolko 40 pyshchevykov, 1923 – Tolko 40 pyshchevykov ne oduracheny relyhyei [Only 40 food workers are not fooled by religion] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 31 bereznia. № 71. S. 3 [in Russian].
- Turhan, 1924 – Turhan O. Protv staroho rizdva [Against old Christmas] // Robitnyche-selianska pravda. 1924. 24 hrudnia. № 224. S. 2 [in Ukrainian].
- Fiiialko, 1923 – Fiiialko S. Antyrelihiina propahanda v s. Ksendzivtsi [Anti-religious propaganda in the village of Ksendzivka] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 19 kvitnia. № 85. S. 2 [in Ukrainian].
- Flerovskiy, 1923 – Flerovskiy Y. Stradaiushchyi, umershyi y voskresshyi... [Suffering, dead and resurrected...] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 6 kvitnia. № 76. S. 3 [in Russian].
- Flierovskiy, 1925 – Flierovskiy I. Zvidky pishly tserkovni sviata [Where did the church holidays come from?] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 10 kvitnia. № 81. S. 2 [in Ukrainian].
- Tserkvy, 1923 – Tserkvy, kostely, synagohy – pod kluby y teatry [Churches, churches, synagogues - for clubs and theaters] // Robitnyche-selianska pravda. 1923. 6 kvitnia. № 76. S. 2 [in Russian].
- Chuchalin, 2019 – Chuchalin O. P. Vplyv ateistychnoi propahandy radianskoi presy na relihiinu sytuatsiiu v USRR u 1920–1930-ti rr. [The influence of atheistic propaganda of the Soviet press on the religious situation in the USSR in the 1920s and 1930s] // Hileia: naukovyi visnyk. 2019. Vypusk 142(1). S. 182–188. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP meta&C21COM=S&2 S21P03=FILA=&2 S21STR=gileva 2019 142\(1\) 39](#) [in Ukrainian].
Yunenko, 1925 – Yunenko S. Nash KNS [Our CPP] // Robitnyche-selianska pravda. 1925. 16 sichnia. № 9. S. 3 [in Ukrainian].

УДК 94:81'373.21](477.65-21 Зінов'євськ) «1924»

Олександр ЧОРНИЙ

orcid.org/0000-0001-5169-3554

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України,

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені Володимира Винниченка

(Україна, Кропивницький)

komandarmus12@gmail.com

1924 : ЄЛИСАВЕТГРАД – ЗІНОВ'ЄВСЬК. ХРОНІКА ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ

Радянська топонімія в СРСР, що прокотилася в 1920-х – 1930-х роках, значно вплинула на формування в межах усієї країни тисяч нових географічних назв, якими увічнювалися вожді РКП(б) – ВКП(б). Широкомасштабне перейменування у 1920-х – 1930-х роках охопило і радянську Україну. Укорінену радянську топонімію в УСРР–УРСР вдалося частково ліквідувати лише у 2015–2016 роках під час декомунізації в Україні. Серед великих міст на території радянської України одним із перших було перейменовано Єлисаветград. 7 серпня 1924 року воно отримало назву Зінов'євськ, на честь діяча більшовицької партії Г. О. Зінов'єва.

У дослідженні вперше на основі архівних документів та матеріалів місцевої газети «Червоний шлях» названо ініціаторів перейменування, а також відтворено подробиці «вибору» нового «революційного» імені для «пролетарського» міста. Автор довів, що поштовхом до зміни назви Єлисаветграда стала смерть В. І. Леніна та перейменування на його честь Петрограда в Ленінград, що ініціатива щодо перейменування Єлисаветграда належала місцевим партійним функціонерам, що нова назва Зінов'євськ була узгоджена з самим Г. О. Зінов'євим задовго до офіційного перейменування міста постановою ЦВК СРСР, що він радо вітав увічнення свого імені та високо оцінював факт набуття містом нової назви, що перейменування 1924 року з часом спровокувало повторні перейменування у 1934 та 1939 роках.

Аналіз процедури перейменування та методів переконування містян, що нова назва дасть можливість усім «жити по-новому», дозволяє зрозуміти болісність декомунізації та небажання її реалізації у 1990-х – у середині 2010-х років.

Ключові слова: партія, більшовики, місто, перейменування, Єлисаветград, Зінов'євськ, П. П. Амосов, Г. О. Зінов'єв.

Oleksandr CHORNYI,

Candidate of Sciences in History

Associate Professor

of the Department of the History of Ukraine

Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State Pedagogical University

(Ukraine, Kropivnitsky)

komandarmus12@gmail.com

1924: YELYSAVETGRAD – ZINOVYEVSK. CHRONICLE OF RENAMING

The Sovietization of toponymy in the USSR, which took place in the 1920-s and 1930-s, significantly influenced the formation of new names of cities, villages, towns, squares, streets and other geographical objects. The result was the emergence of thousands of new geographical names throughout the country, which perpetuated the leaders of the RCP(b) – VKP(b). The large-scale renaming in the 1920-s and 1930-s also covered Soviet Ukraine. The introduction of Soviet toponymy in the USSR became a significant domestic problem after Ukraine gained independence. The Soviet legacy in toponymy partially eliminated only in 2015–2016 during decommunization in Ukraine.

Among the large cities in Soviet Ukraine, Yelysavethrad was one of the first to rename. On August 7, 1924 the city named Zinovievsk in honor of the Bolshevik Party activist Grigoriy Ovsievich Zinoviev (Ovsiy-Gershen Aronovich